»GRONDIG BEKEKEN«

Lek_en Merwestreek

ARCHAEOLOGISCHE WERKGEMEENSCHAP
VOOR NEDERLAND

13e JAARGANG no. 3
SEPTEMBER 1998

ARCHEOVARIA

OPGRAVINGEN IN GORINCHEM.

Jan Koonings.

Verslag van een lezing gehouden op 25 februari 1998 in ons verenigingsgebouw aan de Vest te Dordrecht door Pieter Floore, archeoloog bij het IPP - universiteit van Amsterdam en project-archeoloog te Gorinchem. (IPP staat voor Albert Egges van Giffen Instituut voor Pré- en Protohistorie.)
Op deze avond gaven 22 leden acte de présence. Pieter Floore begon met een uiteenzetting hoe Gorinchem en de nederzettingen in de nabijheid van deze stad zo rond het jaar 1000 ten gevolge van ontginningen zijn ontstaan.
Zo vertelde hij dat Gorinchem is ontstaan in de oude heerlijkheid Wolferen, nu een polder ten westen van Gorinchem.
Uiteraard kwamen ook de Heren van Arkel ter sprake. Zij speelden vooral in de 14e eeuw een belangrijke rol in deze omgeving. En zo kwamen we bij de eerste opgraving in Gorinchem aan. Die betrof het kasteel van de heren van Arkel. Dit heeft gestaan ten westen van de vroeger Lingemonding, in de buurt van Dalem, iets ten oosten van de tegenwoordige korenmolen 'de Hoop'.
De restanten van dit kasteel zijn in de zomer van 1996 bij toeval teruggevonden tijdens werkzaamheden ten behoeve van de dijkverzwaring. Het ligt voor een deel binnen en voor een deel buiten de Dalemse dijk. Vooral de omvang van het kasteel oogstte verwondering. In zijn totaliteit moet het zo'n 150 x 150 meter groot zijn geweest! Mogelijk het groot-

ste kasteel van Nederland.
Het kasteel lag buiten het middeleeuwse Gorinchem en bestond uit drie delen. Namelijk uit de voorburcht (poort), de middel- en de hoofdburcht.
Bij de opgraving werd opmerkelijk weinig puin gevonden, behalve in de voormalige gracht. Daarin lagen hele stukken muur. De vraag rijst dan ook of er veel stenen, kloostermoppen, hergebruikt zijn. Aan de hand van de dikte van de funderingen, 2 meter, kan gesteld worden dat de muren van dit kasteel zo'n 1,5 meter dik en zo'n 13 meter hoog zijn geweest.
Hiermee gaan de geschiedkundige feiten, die bekend zijn uit overlevering, opeens leven.
Eind 13e eeuw is het slot gesticht. Tussen 1401 en 1412 ging het kasteel ten onder.
Het werd door de graven van Holland veroverd en die lieten het verdwijnen. Afgebroken? Gesloopt? Verwoest?
In ieder geval liet Willem van Beieren later ten zuiden van Gorinchem een nieuw kasteel bouwen, de Blauwe Toren genaamd.

Tijdens de opgraving zagen vele voorwerpen het licht. Aardewerk (steengoed, veel uit Siegburg, scharen, kammen, kralen, spinklosjes, een doopvont, munten w.o. één gouden en veel wapentuig zoals kanonkogels, pijlpunten en delen van een helm en een maliënkolder. De vindplaats is een uniek archeologisch terrein. Nu is het bestemd om een gebied te worden met een (hoge) natuurwaarde.
Gorinchem, of Gorkum zoals we gewoon zijn te zeggen, ging groeien toen de Arkels verdwenen waren.

Een andere opgraving vond plaats in het centrum van de stad, de lokatie Bleijenhoek. Tot de jaren zestig stonden hier kleine woningen

die toen plaats moesten maken voor een parkeer terrein. Voorafgaand aan de geplande nieuwbouw op het parkeerterrein werd ter plaatse in april/mei 1996 archeologisch onderzoek gedaan.

Men vond na de sloop van de funderingen van de kleine woningen sporen van huizen uit de 15e eeuw, die veel groter waren. Daarna de restanten van huizen uit het begin van de 14e eeuw. Opmerkelijk was de vondst van een (vermolmde) deur die geheel compleet op een mestkuil lag.

Deze opgraving roept enige vragen op.
Er werden namelijk stukken vlechtwand gevonden. Deze zijn volgens Pieter Floore zeer moeilijk te dateren. Zijn ze uit de 14e-15e eeuw of begin 16e eeuw?
Het gevonden aardewerk stamt uit de 14e en 15e eeuw en omvat grijs- en rood-aardewerk en steengoed uit Siegburg.
Beerputten werden in overvloed aangetroffen, alsmede tonputten met een gemetselde kraag. Dit riep het vermoeden op dat laatstgenoemde putten in eerste instantie als waterput hadden gediend.
Ook de vondst van (vermoedelijk) een waterkelder roept de nodige vragen op. Deze kelder had een plavuizenvloer en was waarschijnlijk gesitueerd onder een bedstee!

Uit één van de beerkelders kwam een gebrandschilderd raampje tevoorschijn van een uitzonderlijk hoge kwaliteit. Het is het middenpaneel van een glas in loodraam, afkomstig uit een burgerhuis.
Er is zo wie zo op de Bleijenhoek veel glas gevonden, waarvan het bovenvermelde wel het topstuk was.

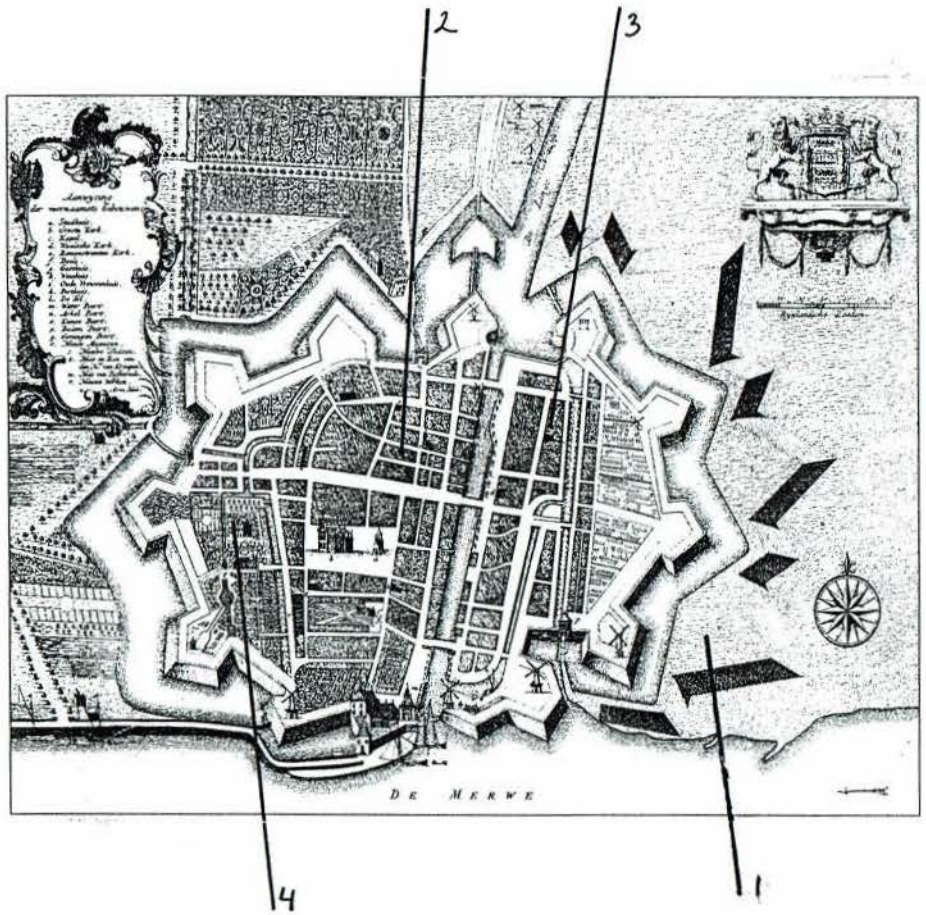

Plattegrond van Gorinchem uit 1755, overgenomen uit 'De Sleutel van Holland'.
Opgraving:
1. Kasteel van Van Arkel
2. Bleijenhoek/Varkenmarkt
3. Keizerstraat
4. Kazerneplein

Vervolgens passeerde een opgraving op de Varkenmarkt in Gorkum de revue. Op een binnenterrein tussen twee huizen was ooit het hof van een Franciscaner (Minderbroeders)klooster. Er werden 31 graven blootgelegd. Men denkt dan aan monniken, maar er werden ook de resten van een vrouw en een kleine jongen gevonden. Mogelijk was er een gasthuis aan het klooster verbonden. Met de Reformatie (de Martelaren van Gorkum) in 1572 verdwenen de monniken uit het straatbeeld van de stad en werd het klooster gesloopt.

De stoffelijke resten uit de 31 graven zijn naar Leiden gebracht, waar zij in het pathalogisch anatomisch laboratorium worden onderzocht. Centraal staat hierbij de vergelijking tussen deze resten en de menselijke resten afkomstig van het Minderbroederskloster uit Dordrecht.

Nog was de koek niet op! Even werd er stilgestaan bij een opgraving in de Keizerstraat. Hier werd een stuk stadsmuur opgegraven welke was voorzien van een spaarboog. Men verwachtte eigenlijk op deze plaats de restanten van een toren te vinden. Mogelijk zitten deze enkele meters verderop. Door instortingsgevaar kon echter niet verder worden gezocht. Het gevonden stuk muur lag precies onder de smeerkuil van een voormalig garagebedrijf. Zwaar verontreinigde grond en plassen olie getuigden daar nog van.
De toren en de muur zijn aan het einde van de 16e eeuw geslecht toen Gorkum zijn wallen en bastions kreeg.

Tot slot nam Pieter Floore ons mee naar de opgraving op het Kazerneplein. Deze opgraving vond in 1997 plaats. Hier werd, binnen de

wallen van de stad aan het eind van de 16e eeuw in een lusthof het Huis Weresteyn gebouwd door stadspensionaris Mr. Adriaen van Weresteyn.
In 1618 werd het door zijn erfgenamen verkocht aan jonker Jacob van Paffenrode en zijn schoonmoeder, de moeder van Wilhelmina van Arkel. Het huis werd toen Paffenrode genoemd.
In het midden van de 18e eeuw is het landhuis gesloopt.
Later zette men op dit terrein een kazerne neer. Bij de opgraving werden uiteraard eerst de fundamenten van deze kazerne gevonden, alsmede de restanten van een monument voor een soldaat uit de Boerenoorlog in Zuid-Afrika 1899 - 1902.
Later kwamen de resten van het landhuis in zicht. Deze bestonden voor een deel uit (her)-gebruikte stenen uit de 14e - 15e eeuw, steenformaat 30 x 15 x 7 cm. Ook hier weer een aantal beerputten die hun geheimen prijsgaven zoals aardewerk, houten voorwerpjes, munten waaronder zoals Floore het noemde 'fopmunten' en een brilletje uit de 14e euw met de glazen er nog in!
Ook passeerde het verhaal de revue van de dieven die in het holst van de nacht een beerput hebben leeggeroofd!

Na de lezing konden er nog de nodige vragen gesteld worden. Hier werd dan ook gretig gebruik van gemaakt.
Men vond het o.a. opvallend dat Gorkum en Dordrecht een aantal identieke straatnamen heeft, b.v. de Bleijenhoek.
Mogelijk iets om t.z.t. eens nader te bekijken?